

УДК 069.02 : 59 ЛНУ : 595.7 (436) – 051 Е.-Ф. Гермар

ЕРНСТ-ФРІДРІХ ГЕРМАР І ЙОГО СПАДЩИНА СУЧАСНІЙ ЗООЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

І. Шидловський

Зоологічний музей Львівського національного університету

імені Івана Франка

вул. Грушевського, 4, Львів 79005, Україна

e-mail: zoomus@franko.lviv.ua

Вперше в Україні представлено біографічний нарис про життя і науковий доробок відомого ентомолога, професора мінералогії Ернста-Фрідріха Гермара. Його колекція комах, відома як Гюбнерська колекція, була зібрана впродовж 1810–1840 рр. і містить оригінальний типовий матеріал представників рівнокрилих та напівтвердокрилих. Частина цієї унікальної колекції зберігається у Зоологічному музеї ЛНУ ім. І. Франка і налічує понад 4 тисячі експонатів, серед яких 42 типові зразки, а також екземпляри з колекцій Фібера, Ешольца та Ферстера. Тривалий час вважалося, що ця колекція безповоротно втрачена під час Другої світової війни.

Ключові слова: Ернст-Фрідріх Гермар, ентомологія, Heteroptera, Homoptera, Зоологічний музей Львівського університету, Гюбнерська колекція.

Рис. 1. Ернст-Фрідріх Гермар
(03.11.1786 – 08.07.1853)

Ернст-Фрідріх Гермар належить до найвизначніших ентомологів і палеонтологів XIX ст. За наукові роботи він заслужив визначне місце серед колег, був провідним і поважним учителем у своїй довголітній академічній діяльності з ентомології та мінералогії. З-поміж різноманітних інтересів дуже багато часу присвятив дослідженню і колекціонуванню комах із рядів Heteroptera, Homoptera та Coleoptera, головним чином з родин Curculionidae та Elateridae. Він є автором, який описав багато нових родів і видів комах, у тому числі 75 видів цикад, головним чином з Неотропічної області.

Народився Ернст-Фрідріх 3 листопада 1786 р. в місті Глахау, поблизу Явікляу (Саксонія) у сім'ї заможного торгового агента. Був третім сином із чотирьох, але єдиним, який замість торгівлі присвятив своє життя науці. Оскільки був не з бідної сім'ї, то з дванадцяти років під бездоганним керівництвом Шаубаха, близького родича, одержав гуманітарну освіту в гімназії міста Мойнінген. Раннє захоплення природознавством, яке виникло завдяки спілкуванню зі швейцарським ентомологом Кляйрбілле, привело Гермара до наполегливого збирання комах. Це визначило також його бажання присвятити себе детальному вивченню гір. Після закінчення гімназійних студій з 1804 до 1807 р. Е.-Ф. Гермар був студентом

ним керівництвом Шаубаха, близького родича, одержав гуманітарну освіту в гімназії міста Мойнінген. Раннє захоплення природознавством, яке виникло завдяки спілкуванню зі швейцарським ентомологом Кляйрбілле, привело Гермара до наполегливого збирання комах. Це визначило також його бажання присвятити себе детальному вивченню гір. Після закінчення гімназійних студій з 1804 до 1807 р. Е.-Ф. Гермар був студентом

Гірничої академії (Bergakademie) у Фрайбурзі, де він, як захоплений учень Вернерса, з особливим задоволенням протягом трирічного навчання займався мінералогією і геогнозією (так наприкінці XVII – на початку XIX ст. називали геологію). Після цього відвідував університетські природничі та юридичні лекції в Ляйпцігу, куди переїхав здобувати необхідні знання. У Ляйпцізькому університеті у нього знову ожило юнацьке захоплення ентомологією, яку він закинув, навчаючись у Фрайбурзі, і Гермар продовжив зоологічні студії. Саме тут почалися його перші зоологічні дослідження, зокрема над родом жуків *Donacia Fabricius*.

У Ляйпцігу він заснував знаменитий павільйон із колекцією комах, викупивши останню у інспектора Гюбнера, якого часто згадував Фабриціус у своїх працях. Заявлена ціна у 400 талерів на той час була надто високою як на таке зібрання, однак на рішення Гермара придбати колекцію вплинули як думка самого Фабриціуса, так і те, що його тодішні дослідження стало надто важко продовжувати, і він вирішив закласти підвалини для самостійної діяльності. З огляду на свої наукові інтереси, під час перебування у Ляйпцігу Гермар підтримував дуже близьке спілкування з Кунце і Каденом; першого він знав ще школярем у Гімназії Томаса, а другий був одним із його сучасників в академії.

Часті відвідування м. Галле звели Гермара у 1808 р. з видатним ботаніком Куртом Спренгелем (C. Sprengel), за сприяння якого після закінчення навчання у Ляйпцігу Ернст-Фрідріх переїхав до Галле. Тут він зайнявся роботою над дисертацією „Dissertatio sistens bombycum species, secundum oris partium diversitatem in nova genera distributas”, яку захистив у 1810 р., одержавши ступінь доктора філософії, чим розпочав академічну кар’єру. Цього ж року Е.-Ф. Гермар переселився до Галле.

У квітні 1811 р. Е.-Ф. Гермар вирушив у пізнавальну подорож Далматією, яка тривала шість місяців. Наслідком подорожі стали 15 опублікованих листів до Спренгеля, що містили інформацію з ентомології, орнітології та мінералогії. На початку 1817 р. ці листи були оформлені й опубліковані як ентомологічні, орнітологічні та мінералогічні праці, що підводили підсумки подорожі. Частина шляху Гермар пройшов пішки, а частину проїхав поштовою каретою. Його маршрут виглядав таким чином: Галле, Ляйпціг, Дрезден, Прага, Відень, Грахе, Марбург (Марівор), Лайбах (Любляна), Трієст, Фіума (Рієка) та міста Далматії – Зара (Задар), Шполато (Шпліт), Рагуза (Дубровнік), а також різні острови, що належать до Далматії, - Херзо (Крес), Веглія (Крк) та Лезіна (Хвар) (рис. 2). Дорогою він відвідав відомого ентомолога Мігеля фон Мюльфельда (Megerle von Muhlfield) та хранителя придворного музею Натуральної історії у Відні.

У 1812 р. Е.-Ф. Гермар захистив другу докторську дисертацію – габілітувався як приват-доцент і практично відразу ж став директором Мінералогічного кабінету (музею) в Галле. Завідував ним протягом 40 років і домігся розширення мінералогічно-палеонтологічної колекції університету.

У 1813 р. його наукову кар’єру було перервано закриттям університету за наказом Наполеона. Це, щоправда, дало йому змогу більше часу приділяти науковій роботі, яка розділилася між мінералогією та ентомологією. Протягом 1814–1853 рр. Ернст-Фрідріх жив на околиці Галле. У 1814 р. він опрацював результати своєї наукової подорожі Далматією, що вилилися у його першу значну наукову працю „Reise durch Oesterreich und Tyrol nach Dalmatien und ins Gebirge von Ragusa” (Поїздка Австрією і Тиролем до Далматії та в гори Рагузи). Праця була видана у двох томах, вона містила дев’ять таблиць і дві карти. Завдяки великій кількості надзвичайних повідомлень у галузі

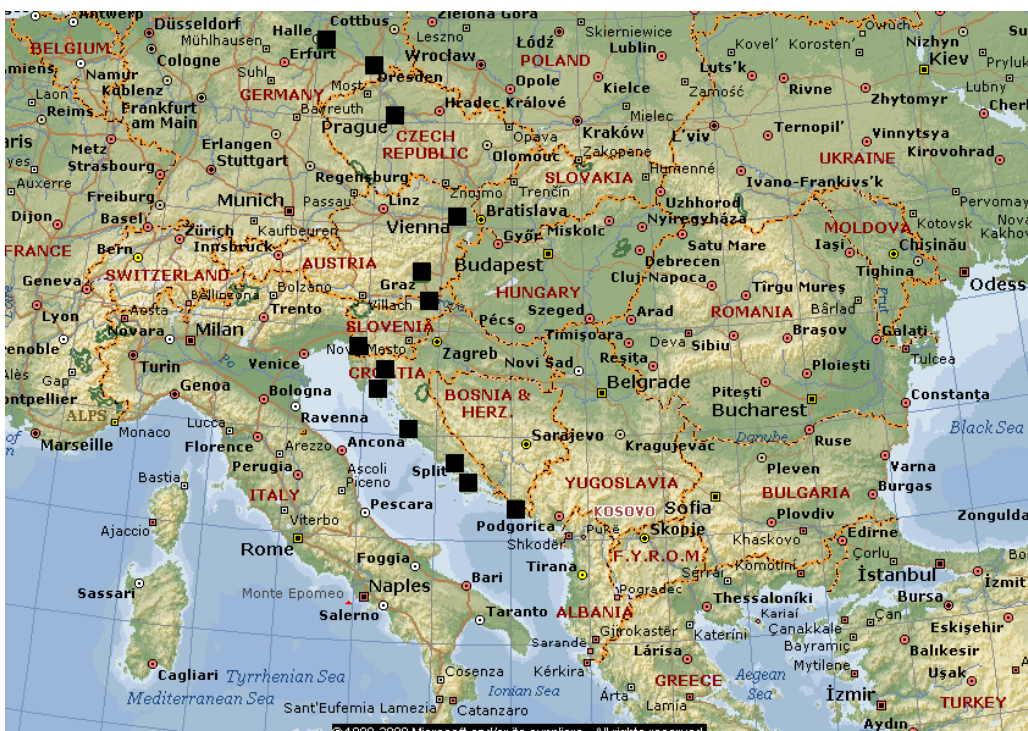

Рис. 2. Схема подорожі Е.-Ф. Гермара Далматією. ■ – маршрут подорожі.

ентомології, це дослідження здобуло визнання фахівців, оскільки на дану тематику існувало дуже мало наукових публікацій.

У 1815 р. Гермар одружився з Вільгельміною Кеферштайн (Wilhelmine Keferstein, 1755–1816), донькою ратмістра мерії. Завдяки цьому він породичався з видатним дослідником з географії Німеччини, гофратом Крістіаном Кеферштайном у Галле та судовим радником, видатним знавцем метеликів Адольфом Кеферштайном у Ерфурті. У Вільгельміні було два брати, які під впливом і керівництвом Е.-Ф. Гермара захопилися природничими науками і пізніше стали відомими зоологами-лепідоптерологами. Після відновлення в університеті академічного викладання у 1817 р. він був призначений на посаду надзвичайного (екстраординарного), а у 1824 р. – штатного професора мінералогії, де протягом тривалої викладацької діяльності читав лекції з мінералогії та геології, а в перші роки викладання – і ентомології. Пізніше вів курс палеонтології. З усіх предметів паралельно проводив практичні заняття та екскурсії. У 1819 р. Е.-Ф. Гермар видав для навчання в університеті дуже цінний підручник з мінералогії „Lehrbuch der gesammten Mineralogie”, який у 1837 р. пережив друге видання, а у 1830 р. знайшов своє продовження у „Grundrizz der Krystallkunde”. У галузі мінералогії та геогнозії праці Ернста-Фрідріха мали прогресивне наукове значення. Особливо важливими також були його роботи про походження рослин, зокрема комахоїдних. Однак найвідомішими і найціннішими виявилися його наукові досягнення з ентомології, якою він захопився з особливою пристрастю. Колекцію комах, відому як Гюбнерська колекція, котру він почав збирати ще під час перебування у Ляйпцігу, Гермар невтомно примножував і підніс до рівня найвідомішої приватної збірки в Німеччині та Європі. Вона служила йому багатим

матеріалом для нових описів і критичної ревізії деяких (або й багатьох) родин і видів комах, про які він повідомляв у численних статтях і замітках.

Разом з Раульфуцом Гермар публікує у 1831 р. важливу статтю про дивні рослини, які затиснуті в камінь – „Merkwürdige Pflanzenabdrücke der Steinsclenformation” (Nova act. Ac. Leol.-Car.) і багато інших. Найбільшої ваги в галузі палеонтології заслуговує його праця „Monographie der Die Versteinerungen der Steinkohlenformation von Wettin und Löbejün” (1844–53), закінчити яку йому допомогли Андре та Гібель. Після цього з’явилися цінні роботи про скам’янілих комах з Solenhofen (Nova act. Ac. Leol.-Car. і в Münster’s Beiträgen), про комах четвертинної формації (Zeitschrift der gesammten Ges., 1849), потім про скам’янілості з Мансфельдських мідних сланців (Mansfelder Kupferschieser), про Osterwedding і Wester-Egeln. Його описи представників ряду напівтвердокрилих (Hemiptera) з янтаря, на жаль, не були опубліковані. Найвартіснішими та науково обґрунтованими вважаються його ентомологічні праці, опубліковані у вигляді різноманітних статей і у листах до Галльського наукового товариства (1810–1811 pp.), про жуків (Coleoptera) і напівтвердокрилих (Hemiptera). Потім були опубліковані фундаментальні праці протягом 1813–22 pp. у „Magazin der Entomologie”, продовження збірок: “Fauna insectorum Europea” (1817–47), “Insectorum species novae aut minus cognitae descriptionibus Archib” (Halle, 1824), “Zeitschrift für Entomologie” (1839–44) тощо. Численні менші статті можна знайти також у Thon’s entomologischen Archiv (1829), Gilberman’s Revue entomologique (I-V), Stettiner entomologischen Zeitung (1848), Linnaea entomologica (1848) і в Erich und Gruber’s Allg.

У 1834–1835 pp. Е.-Ф. Гермар був проректором університету й отримав почесний диплом доктора медицини, а за наукові досягнення – у 1844 р. від магістрату м. Галле одержав титул вищого (верховного) радника. До призначення Германа Бурмайстера (Hermann Burmeister) штатним професором у 1842 р. Е.-Ф. Гермар читав лекції з ентомології в Зоологічному інституті. Почав спеціалізуватися на палеоентомології, зокрема цікавився клопами. Мав простодушний і веселий характер, був душею товариства, що забезпечило йому повагу і любов студентів. Глибоку пошану до Ернста-Фрідріха, свого дядька, висловив у 1853 р. в некролозі його племінник “...Мене, сина його сестри, покійний вважав і виховував як власного сина...”

У душах численних учнів, багато з яких здобули собі ім’я в німецькому природознавстві, живе образ Гермара – вимогливого, але справедливого вчителя. «Стара резиденція» – місце розташування мінералогічного музею, також викликає приємні та вдячні згадки. Гермарові прямота і рішучість проявлялись у його читанні лекцій, позбавлених зайвих прикрас, але чітких, зрозумілих і наочних. Його спокій і гідність заспокоювали, а глибокий грудний голос зачаровував. Він прагнув обов’язково зробити своє викладання зразковим. Багато інших вчених викладали так само яскраво, але мало хто з них справді віддавав науці всі сили і всю любов, як це робив Гермар. Його доступність у спілкуванні, тепла й сердечна зацікавленість, з якою він зустрічав молоді таланти, відігравали значну роль у їхньому подальшому професійному вдосконаленні. У ранні роки, коли університет у Галле ще був багатолюдно відвідуваним, в аудиторії щонеділі збиралися юні ентомологи і під його керівництвом вивчали комах. Серед учасників цього гуртка найбільше виділялися Бурмайстер, Геер і Ціммерман. Заняття були надзвичайно повчальні, заохочували до подальшої праці, а організовані Гермаром спільно з учнями походи до солоного озера та пустиря Дессау полюбилися і запам’яталися всім, хто брав у них участь...

Попри наукову діяльність, він брав активну участь у житті міста, будучи міським радником, був членом правління в Pfännerschaft, капітаном міського товариства стрільців, а з 1827 р. аж до смерті, протягом 26 років – був магістром масонської ложі.

Помер після тривалої хвороби вдома в Галле. Похований Е.-Ф. Гермар 8 липня 1853 р. на міському цвинтарі навпроти Schwibbogen 78.

У Зоологічному музеї ЛНУ імені Івана Франка серед ентомологічних фондів зберігається колекція комах із рядів Homoptera та Hemiptera, які були зібрані й описані Е.-Ф. Гермаром протягом 1810–1840 рр. та містили значну частину оригінального типового матеріалу. На початку ХХ ст. граф Мнішек придбав цю унікальну колекцію для Зоологічного музею. Колекція налічує понад чотири тисячі експонатів, серед яких 42 типові зразки (за усним повідомленням І.М. Кержнера – до 70 типів), а також екземпляри з колекцій Фібера, Ешольца та Ферстера (Шидловський, Головачов, 2005).

Тривалий час вважалося, що ця колекція була безповоротно втрачена під час Другої світової війни (Schröder, 1957). Проте вона й досі існує, і доступна для вивчення науковцями світової спільноти (рис. 3).

Колекція гомоптероїдних комах (Homoptera) містить усю наявну інформацію про 1288 зразків, зібраних на всіх континентах, крім Антарктики, і на багатьох островах Світового океану. З них 118 екземплярів не визначені й до сьогодні. Перешкодою для цього стали заборони та перестороги музейників до спеціалістів із «чужих», великих і відомих музеїв Радянського Союзу, а також негативне ставлення до закордонних гостей у часи СРСР. До 1939 р. цьому сприяла також відсутність інформації про колекцію та закритий тип роботи музею як підрозділу кафедри зоології (музей відвідували головним чином співробітники і студенти університету).

Основну частину експонатів опрацював сам засновник колекції – Е.-Ф. Гермар, який присвоїв їм видові біномінальні назви. Однак на етикетках колекції подана певна кількість видових назв, які слід вважати “*nomina nuda*” згідно зі статтею 9.6. “Міжнародного Кодексу Зоологічної номенклатури” (далі “Кодекс”, 4^{те} видання), оскільки вони не були офіційно опубліковані (стаття 12 “Кодексу”). Більше того, хоч переважна більшість зразків була визначена безпосередньо Гермаром, є екземпляри, які згідно з етикетковими даними, ймовірно, були позичені з колекції М. Спіноли. Аналіз літератури показав, що лише частина цих назв була офіційно опублікована Е.-Ф. Гермаром у його статтях (Germar, 1821). Багато наукових назв, присвоєних окремим зразкам комах із цієї колекції, були опубліковані в наукових працях наступників Ернста-Фрідріха, зокрема Е. Ташенбергом (1884) та В. Сігноре (1853–1855).

За свій надзвичайний вклад у науку Ернст-Фрідріх Гермар був удостоєний пошани ще за свого життя, про що свідчить лист до нього генерал-лейтенанта французької армії,

Рис. 3. Гюбнерська колекція комах Е.-Ф. Гермара, що зберігається у Зоологічному музеї ЛНУ ім. І. Франка.

барона Б. Дежана (B. Dejean), який також займався колекціонуванням комах. У своїх листах 1818 р. останній звертається до Е.-Ф. Гермара так: «...Тому прошу Вас, мій пане, люб'язно повідомити мені, чи було б Вам приємно почати зі мною листування, яке стосуватиметься загальної ентомології...». І далі «...Якщо Ви цього забажаєте, вважатиму за честь, що Ви будете причетні до всіх моїх пізнань...» (Dieckmann, 1986). Іншим свідченням поваги і значного наукового внеску Гермара слугують його патроніми, якими користувалися науковці світу у назвах тварин ще з 1830 року, тобто за життя Ернста-Фрідріха. Зокрема, *Germaria* Robineau-Desvoidy, 1830; *Germaria* Laporte, 1832; *Pseudogermaria* Brauer & Bergenstamm, 1891; *Paragermaria* Townsend, 1909; *Germariella* Champion, 1911; *Germariopsis* Townsend, 1915; *Germariochaeta* Villeneuve, 1937; *Germaropyge* Snajdr, 1957; *Germarina* Mesnil, 1963; *Germaraphis* Heie, 1967; *Germaria* Jeanne, 1972.

Крім того, Ернст-Фрідріх Гермар був почесним членом Шведської Академії наук у Стокгольмі, яка присвоїла йому звання члена-кореспондента, з 1819 р. – членом Німецької природничої академії Leopoldina, а також великої кількості національних і міжнародних товариств природодослідників (у тому числі й товариств у Парижі, Москві, Філадельфії). У 1822 р. Е.-Ф. Гермар був також співзасновником товариства німецьких натуралістів і лікарів. У 1834 р. медичний факультет присвоїв йому звання почесного доктора, а в 1844 р. – він отримав титул верховного радника.

1. Міжнародний Кодекс Зоологічної номенклатури. К., 2003. Вид. 4-те. XLIII + 175 с.
2. Шидловський І. В., Головачов О. В. Рівнокрилі комахи (*Homoptera*) з колекції Е.-Ф. Гермара у фондах Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка (каталог). Львів: Піраміда, 2005. 87 с.
3. Dieckmann L. Aus der Korrespondenz Dejean – Germar, ein Beitrag zur Geschichte der Entomologie // Beitrage zur Entomologie. Berlin, 1986. N 36 (1). S. 193–200.
4. Germar E.-F. Reise durch Österreich, Tyrol nach Dalmatien, vorzuglich in naturhistorischer Hinsicht. Leipzig, 1812.
5. Germar E.-F. Bemerkungen über einige Gattungen der Cicadarien // Magazin der Entomologie. 1821.
6. Germar E.-F. Lehrbuch der gesammten Mineralogie. Halle, 1837.
7. Germar E.-F. Grundriss der Krystallkunde. Halle, 1830.
8. Germar E.-F. Die Versteinerungen der Steinkohlenformation von Wettin und Löbejün. Halle, 1844-52.
9. Raulfuz, Germar. Merkwürdige Pflanzenabdrücke der Steinsclenformation // Nova act. Ac. Leol.-Car. 1831.
10. Schröder. Neues zur Gattung *Homalodisca* (Ins. Hom. Cicad.) // Senk. Biol. 1957.
11. Signoret. Revue iconographique des Tettigonides // Ann. So. Ent. France. 1853–1855.
12. Taschenberg. Zur Kenntniss der Cicadellinen-Gattung. 1884.

**ERNST-FRIEDRICH GERMAR AND HEIR LEGACY MODERN
ZOOLOGICAL SCIENCE****I. Shydlovskyy**

*Zoological Museum Ivan Franko National University of Lviv
4, Hrushevskiy St., Lviv 79005, Ukraine
e-mail: zoomus@franko.lviv.ua*

Biographical essay about the life and scientific attainment well-known entomologist, Professor of Mineralogy, Ernst-Friedrich Gernar for the first time on the territory of Ukraine is presented. His collection of insects, known as Gubner collection, was gathered during 1810-1840 and includes original typical material of Homoptera and Heteroptera representatives. Part of this unique collection is kept in the Zoological Museum of the Ivan Franko LNU and contains more than four thousand exhibits, including 42 typical samples and specimens from the Fiber, Esholts and Förster collections. For the long time this collection was thought irretrievably lost during the Second World War.

Key words: Ernst-Friedrich Gernar, entomology, Heteroptera, Homoptera, Zoological Museum Ivan Franko National University of Lviv, Gubner collection.

**ЭРНСТ-ФРИДРИХ ГЕРМАР И ЕГО НАСЛЕДИЕ СОВРЕМЕННОЙ
ЗООЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ****И. Шидловский**

*Зоологический музей Львовского национального университета
имени Ивана Франко
ул. Грушевского, 4, Львов 79005, Украина
e-mail: zoomus@franko.lviv.ua*

Впервые в Украине представлен биографический очерк о жизни и научных достижениях известного энтомолога, профессора минералогии Эрнста-Фридриха Гермара. Его коллекция насекомых, известная как Губнерская коллекция, была собрана на протяжении 1810-1840 гг. и содержит оригинальный типовый материал представителей равнокрылых и полужесткокрылых. Часть этой уникальной коллекции хранится в Зоологическом музее ЛНУ им. И. Франко и насчитывает более 4 тысяч экспонатов, среди которых 42 типовых экземпляра, а также экземпляры из коллекций Фибера, Эшольца и Ферстера. Длительное время считалось, что эта коллекция безвозвратно утеряна во время Второй мировой войны.

Ключевые слова: Эрнст-Фридрих Гермар, энтомология, Heteroptera, Homoptera, Зоологический музей Львовского университета, Губнерская коллекция.

Стаття надійшла до редколегії 10.07.09

Прийнята до друку 14.09.09